

ПЕДАГОГІЧНІ НАУКИ

УДК 93:372.82/.83/.834

В. Ю. Арешонков,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)

ХАРАКТЕРИСТИКА ЗМІСТУ ПРЕДМЕТА "КОНСТИТУЦІЯ СРСР ТА УРСР" У РАДЯНСЬКІЙ ШКОЛІ (30-50-І РР. ХХ СТ.)

У статті висвітлено процеси формування та удосконалення змісту правознавчого предмета "Конституція СРСР та УРСР" у радянській школі. Зроблено висновок, що функціонування правознавчого предмета в межах "школи знань" вимагало від учнів лише запам'ятовування правової інформації та усвідомлення ідеологічно-партійних настанов щодо організації, устрою та функціонування радянської держави, її органів влади й управління. Зміст правознавчого спрямування спочатку був виокремлений з інтегрованого змісту суспільствознавства, а на початку 60-х рр. знову інтегрувався складовою в новий курс "Основи політичних знань" (з 1962 р. – "Суспільствознавство").

Постановка проблеми. З уведенням в загальноосвітніх закладах УРСР навчального предмета "Конституція СРСР та УРСР", шкільна суспільствознавча освіта була доповнена правовою складовою. Протягом другої половини 30-х років і до кінця 50-х років цей правознавчий зміст удосконалювався і доповнювався, крім конституційного й адміністративного, знаннями з основ інших галузей права. Але функціонування правознавчого предмета в межах "школи знань" вимагало від учнів лише запам'ятовування правової інформації та усвідомлення ідеологічно-партійних настанов щодо організації, устрою та функціонування радянської держави, її органів влади й управління. Зміст правознавчого спрямування спочатку був виокремлений з інтегрованого змісту суспільствознавства, а на початку 60-х рр. знову інтегрувався складовою в новий курс "Основи політичних знань" (з 1962 р. – "Суспільствознавство").

У наш час гостроти й актуальності набуває проблема побудови змісту шкільної суспільствознавчої освіти, що безперервно оновлюється і трансформується. У проєкті "Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти" зазначено, що метою освітньої галузі "Суспільствознавство" є забезпечення розвитку особистості, яка, керуючись гуманістичними нормами і цінностями, усвідомлює себе громадянином і патріотом України та успішно самореалізується в сучасному українському суспільстві.

За умов зламу світоглядної парадигми сучасного українського суспільства, пошуку нових ціннісних орієнтацій молоді та переходу нинішнього шкільного суспільствознавства на компетентнісну та діяльнісну основу актуалізується розвиток суспільствознавства, коли схожі проблеми щодо зміни змісту шкільної освіти здійснювали радянські науковці і методисти. Цей суперечливий період розвитку суспільствознавства був надзвичайно плідним, залишивши багато матеріалів для конструктивно-критичного аналізу. Його вивчення і творче переосмислення є потенціалом для визначення принципів та шляхів формування нового змісту шкільного суспільствознавства, оскільки сьогодні ми багато в чому повторюємо шляхи науковців і методистів 20-х рр. ХХ ст.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування змісту суспільствознавчої освіти знайшла відображення в працях К. Баханова, А. Булди, О. Дятлової, О. Пометун, Т. Ремех, Т. Самоплавської, І. Смагіна та інших. Але розвиток шкільної правової освіти у 30-50-х рр. ХХ ст. потребує додаткового сучасного осмислення.

Метою нашої статті є висвітлення процесів формування та удосконалення змісту правознавчого предмета "Конституція СРСР та УРСР" у радянській школі (30-50-ті рр. ХХ ст.).

Виклад основного матеріалу. Правова освіта школярів як складова суспільствознавства в 30-х рр. ХХ ст., в умовах тоталітарної держави, була повністю підпорядкована інтересам цієї держави, що інтенсивно формувала "нове комуністичне суспільство".

Згорання НЕПу, проведення ударними темпами індустріалізації та колективізації змінили в другій половині 20-х років ХХ ст. ставлення керівництва країни до принципу законності і права взагалі. П. Єгоров у дисертації аргументовано довів, що для вождів Радянського Союзу закон був засобом вирішення політичних завдань і досягнення практичних цілей соціалістичного будівництва. Для їх стилю керівництва був характерний примат політики над правом, підпорядкування закону партійній директиві. Й. Сталін і його оточення вважали, що такі категорії як "план" і "політика" не можуть повною мірою гармоніювати з категоріями типу "право", "законність" [1: 12].

Керівники радянської юридичної науки в 20-х і до середини 30-х років ХХ ст. Є. Пашуканіс і П. Стучка у своїх виступах і роботах відображали позиції політичного керівництва країни. "Ми проти того, – вказував у ці

роки Є. Пашуканіс, – щоб право відсувало на задній план і поглинало політику. Ми за те, щоб у праві на першому місці стояла політика, щоб політика тяжіла над правом, бо вона веде вперед" [2: 131].

Є. Пашуканіс і його найбільш радикальні прихильники вважали, що в процесі витіснення приватнокапіталістичного укладу й успіхів соціалістичного будівництва право буде поступово відмирати, а правове регулювання і, передусім, адміністративно-правове, буде замінюватися організаційно-технічним регулюванням. Від цієї посилки був зроблений крок в бік заперечення таких галузей права, як державне, адміністративне та фінансове.

Перший Всесоюзний з'їзд марксистів-державників (1931 р.) санкціонував постанову ВЦВК і Раднаркому РРФСР від 10 лютого 1930 р. "Про встановлення єдиної системи підготовки та перепідготовки працівників із радянського будівництва", на основі якої з навчальних планів юридичних факультетів університетів та інститутів були виключені адміністративне, державне і фінансове право.

Зрозуміло, що таке ставлення до права загалом, а до державного (конституційного) права зокрема, нівелювало правову освіту школярів і зводило її до опанування політичними догмами та ідеологічними штампами навіть під час вивчення тексту Конституції СРСР на заняттях із суспільствознавства.

Із середини 30-х рр., в контексті поточних політико-ідеологічних завдань, радянське керівництво змінює своє ставлення до права і приходять до висновку, що необхідно покінчити з нігілістичним відношенням до права при соціалізмі і до тих галузей правознавства (до державного, адміністративного, фінансового), які були виключені з навчальних програм в кінці 20-х рр. ХХ ст.

Початок діяльності влади із правового "освячення" догм та рішень тоталітарного політичного режиму і репресивного апарату, курс на ідеологічне "однодумство", підкріплений теоретичними напрацюваннями нового радянського права, спричинили зміни і в шкільній суспільствознавчій освіті. В результаті відомих партійно-урядових постанов початку 30-х років на зміну інтегрованому суспільствознавству у шкільній програмі була повернена по-новому заідеологізована історія. Але залишився незаповненим сегмент правової освіти, фрагменти якої вчителі надавали дітям у контексті виховної роботи і викладання курсу історії. Правові знання стали необхідні учням ще й тому, що саме в цей час держава почала жорстко боротися із ростом дитячої злочинності і правопорушень. Протягом 1935 р. було видано низку нормативно-правових актів, які мали покращити стан правовиховної роботи в державі та правової освіти зокрема:

- Постанова ЦВК і Раднаркому СРСР від 5 березня 1935 р. "Про заходи щодо розгортання і поліпшення правової освіти";
- Постанова РНК СРСР та ЦК ВКП (б) від 31 березня 1935 р. "Про ліквідацію дитячої безпритульності і бездоглядності";
- Постанова ЦВК і Раднаркому СРСР від 7 квітня 1935 р. "Про заходи боротьби із злочинністю серед неповнолітніх".

Важливе значення для підвищення уваги до питань правової освіти в країні, в тому числі, до питань вивчення державного та адміністративного права, мало прийняття в 1936 р. Конституції СРСР. Конституція СРСР 1936 р. у формально-юридичному плані, крім іншого, чітко виділила органи управління в самостійну групу і, таким чином, поставила на порядок денний питання розробки адміністративно-правових досліджень, які сприяли б розумінню компетенції та відповідальності органів управління.

Конституція скасовувала обмеження політичних і громадянських прав за класовою ознакою, вводила загальні рівні прямі вибори при таємному голосуванні, проголосила соціально-економічні права громадян тощо.

Зазначені положення Конституції дали можливість посилити пропагандистські тези про державу трудящих і для трудящих, про успіхи соціалізму на тлі кризи капіталізму.

Було організовано широке вивчення Конституції, доповіді Й. Сталіна "Про проект Конституції Союзу РСР", в якому говорилося, що осмислення підсумку перемог народів СРСР "озброєє духовно наш робітничий клас, наше селянство, нашу трудову інтелігенцію" [3: 119-147].

Після прийняття Конституції СРСР у 1936 році, в наступному 1937 році були прийняті конституції союзних республік. Конституція УРСР 1937 р., яка складалася із 146 статей, об'єднаних у 13 розділів, майже повністю віддзеркалювала союзу Конституцію, відтворювала її принципи, копіювала основні положення. Обидві Конституції мали декларативний характер і були ніби поза часом і простором. Численні положення Конституції УРСР, як і Конституції СРСР, особливо про права людини, насправді не діяли. Вони мирно співіснували з репресивною машиною, масовими арештами, розстрілами. Основний Закон за формою був демократичним, але повністю відірваним від реального життя.

Після прийняття в 1936 р. Конституції СРСР розпорядженням РНК СРСР від 1 лютого 1937 р. "Про вивчення Конституції Союзу РСР у школах" Раднаркомом союзних республік пропонувалося протягом періоду 1936 / 37 навч. р., що залишався, організувати детальне ознайомлення з Конституцією СРСР учнів 7-10 класів середніх шкіл. А з 1937 / 38 навч. р. почалося викладання Конституції СРСР як самостійного предмета в сьомому класі середньої школи. В школах України новий правознавчий предмет отримав назву "Конституція СРСР та УРСР".

У цьому класі Конституція СРСР вивчалася до 1955 / 56 навч. р. як основний політико-правовий шкільний курс. Новий предмет передбачав ознайомлення школярів із поняттями про суспільний і державний устрій СРСР, про класи, державу, право, про основні права та обов'язки радянських громадян.

Проаналізуємо зміст цього предмета, який повно відображений у навчальній програмі. Так, передбачалося вивчення понять про суспільний і державний устрій СРСР, класи, державу, право, основні права та обов'язки радянських громадян. Особливий акцент робився на вивченні обов'язків радянського громадянина, записаних у Конституції, що розглядалося як могутній засіб формування нового суспільства. У 1938 р. предмет викладався обсягом 78 годин на рік.

При вивченні курсу учні повинні були отримувати, як говорилося в методичному посібнику, цілісну, струнку систему взаємопов'язаних понять, що дають учням глибоке розуміння основ Радянського соціалістичного ладу.

Вчителю пропонувалося наводити приклади з життя та діяльності окремих людей, установ і підприємств Радянського Союзу, статистичні дані, законодавчі акти, матеріал із курсу історії, а також приклади з життя народів зарубіжних країн. Однак підкреслювалося, що приклади повинні бути не випадковими, а такими, що допомагають розкрити сутність того чи іншого суспільного явища, найважливіші ознаки поняття; ці приклади повинні були відповідати задачам комуністичного виховання підростаючого покоління. В якості таких факторів для ілюстрації різних положень курсу залучалися і приклади з життя рідного краю [4].

Отже, у період 1937-1945 років вивчення предмету "Конституція СРСР та УРСР" мало, насамперед, політико-ідеологічну мету. Удосконалення в післявоєнний період правової освіти в країні призвело до певного коригування і змісту зазначеного курсу.

Відповідно до постанови ЦК ВКП (б) від 5 жовтня 1946 р. "Про розширення і поліпшення юридичної освіти в країні" навчання в школах у межах зазначеного курсу було націлене тепер вже і на формування у школярів правових знань. "Саме в школі учні повинні навчатися виконувати закони Радянської держави – обов'язки громадян СРСР; свято додержуватися дисципліни праці, берегти і зміцнювати соціалістичну власність як священну і недоторканну основу радянського соціалістичного ладу, поважати правила соціалістичного співжиття, бути готовим в першу-ліпшу хвилину стати зі зброєю в руках на захист соціалістичної Батьківщини" [5: 4].

Але ідеологічна складова правової освіти не відкидалася "На уроках Конституції СРСР та УРСР вчителі повинні ... виховувати глибоку ненависть до ворогів нашої Батьківщини, українського буржуазного націоналізму, космополітизму – агентів англо-американського імперіалізму. На конкретних прикладах виховувати учнів у дусі радянського патріотизму, національної гордості за нашу велику Батьківщину – СРСР, любов до братніх народів і, насамперед, до великого російського народу" [5: 4].

У лютому 1948 р. в "Учительській газеті" вийшла стаття про недоліки у викладанні зазначеного правознавчого курсу. Основними вважалися недоліки навчальної програми, а саме: відсутність методичної складової в групуванні навчального матеріалу, відсутність рекомендацій щодо планування матеріалу, підходів до його розподілу по уроках, відсутність переліку рекомендованої літератури тощо.

Із середини 50-х років, з метою подолання перевантаження учнів, обсяг правового матеріалу для вивчення скоротився. Передусім, із шкільних програм були виключені питання теорії права. Освітня діяльність будувалася на основі вивчення тексту юридичного документа і конкретизації його з опорою на життєві приклади.

Особлива увага приділялася вивченню тексту Конституції. Викликає інтерес така установка: статті Конституції 1, 2, 4, 12, що визначали найважливіші риси суспільного устрою Радянського Союзу, учні повинні були знати дослівно, а зміст інших найбільш важливих статей вміти передати словами, близькими до тексту Конституції. Але "не потрібно вимагати заучування всіх її статей" [6: 25].

Велике значення надавалося словниковій роботі, поясненню термінів, нових слів. Важливе місце на уроках Конституції займали ідеї, що містилися у виступах керівників країни. Наприклад, після виходу роботи Й. Сталіна "Економічні проблеми соціалізму в СРСР" вчителям були запропоновані рекомендації про те, як висвітлювати в курсі Конституції СРСР "питання про основний економічний закон соціалізму".

Реформування наприкінці 50-х років загальної середньої освіти та ідеологічно-виховна функція курсу Конституції СРСР стали причиною для його перенесення спочатку в 10-й, а потім в 11-й клас середньої школи [6: 192, 196].

Курс Конституції СРСР в повному обсязі (33 навчальних години) вводився з 1959 / 60 навчального року. У 1958 / 59 навчальному році на вивчення цього курсу виділялося 17 навчальних годин. Причому за темами, що розкривали зміст Основного закону Союзу РСР, пропонувалося лише кілька оглядових уроків, решту ж часу відводили на вивчення конкретних питань з галузей трудового, колгоспного, цивільного, сімейного та кримінального права. Такий характер розподілу навчального матеріалу пояснювався тим, що випускники середньої школи 1958 / 59 навчального року вже вивчали зміст Конституції СРСР в VII класі, але були зовсім не знайомі з низкою юридичних відомостей з інших

галузей права, знання яких "необхідно радянським юнакам і дівчатам для їх майбутньої суспільно-політичної діяльності".

Крім того, потрібно було постійно тримати учнів в курсі сучасних подій, знайомити їх з "творчою діяльністю радянських людей, заходами Комуністичної партії і радянської влади". При вивченні цих питань рекомендувалося знайомити учнів не тільки з текстом Конституції СРСР, який "повинен стати настільною книгою учнів", але і з найважливішими партійними рішеннями, законодавчими актами та іншими важливими документами.

Навчальна програма на 1959 / 60 навч. рік зазначала, що вивчення Радянської Конституції у середній школі має "велике значення у формуванні в учнів марксистсько-ленінського світогляду".

Роль цього предмета особливо підкреслювалася в умовах державного курсу на "розгорнуте будівництво комуністичного суспільства в СРСР". Саме тому прийшли до висновку, що з метою більш глибокого і свідомого засвоєння учнями змісту навчального предмета "Конституція СРСР та УРСР", його викладання як самостійного навчального предмета ліпше перенести з VII в X клас, оскільки вікові особливості та рівень підготовки учнів сьомих класів не дозволяли достатньо глибоко вивчити Основний закон.

Викладання курсу Конституції СРСР в X класі мало сприяти подальшому покращенню комуністичного виховання учнів, які після закінчення середньої школи включалися в промислове і сільськогосподарське виробництво, брали активну участь у суспільно-політичному житті країни. Новий предмет повинен був відігравати значну роль у вихованні радянських юнаків і дівчат у дусі радянського патріотизму, дружби народів і пролетарського інтернаціоналізму.

У зміст навчальної програми, крім положень Основного Закону, включили низку відомостей з питань трудового, колгоспного, цивільного, кримінального та сімейного права, "необхідних радянській молоді для активної участі в суспільно-політичному житті, для неухильного виконання правил соціалістичного співжиття" [7].

Ідеологічна складова навчання передбачала, що вивчення Конституції СРСР повинно висвітлити "незмірні переваги радянського соціалістичного ладу перед капіталістичним ... великі успіхи радянського народу в комуністичному будівництві".

Матеріал курсу підводив учнів до розуміння того, що "найважливішою умовою успішного розвитку соціалістичного суспільства, його економіки і культури є Радянська держава – вищий тип демократії, демократії справді народної".

Випускники середньої школи мали зрозуміти, що "найголовнішими функціями соціалістичної держави трудящих тепер є функції організації суспільного виробництва і керівництва економікою, господарством, культурою, здійснення в інтересах трудящих контролю за мірою праці і мірою споживання; функції всебічного виховання трудящих, в тому числі виховання нової трудової дисципліни, комуністичного ставлення до праці; в галузі зовнішньої політики – послідовне проведення ленінського курсу на мирне співіснування країн із різними соціально-політичними системами, зміцнення миру; зміцнення неперушної дружби, братської співпраці та взаємодопомоги країн світової системи соціалізму".

Основним завданням вивчення Радянської Конституції в школі визнавалося "широке розкриття керівної і спрямовуючої ролі Комуністичної партії в радянському соціалістичному суспільстві", на конкретному матеріалі вимагалось показувати, що Комуністична партія завжди виявляла і надалі буде проявляти неупинну турботу "про зміцнення соціалістичної держави, про подальший розвиток радянської демократії, про задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб Радянського народу".

Зрозуміло, що в основу структури та змісту навчання було покладено текст Основного закону Союзу РСР та УРСР. Крім того, як зазначалося вище, надавалися необхідні конкретні відомості з різних галузей права та розкривався основний зміст і значення найбільш важливих законів, указів, постанов та інших державних актів.

Навчальний зміст зазначеного правознавчого предмета передбачав широкий зв'язок із змістом інших навчальних дисциплін: історії, географії, основ промислового і сільськогосподарського виробництва.

Учителям рекомендувалося на уроках Конституції СРСР спиратися на знання учнів, отримані ними з курсу історії СРСР з питань про виникнення і розвиток Рад, про зміст перших декретів радянської влади, про передумови та розвиток освіти в СРСР, про завдання і значення п'ятирічних планів і т. і. Знання, отримані учнями під час вивчення історії зарубіжних країн (нова та новітня історія), дозволяли на уроках Конституції СРСР ширше використовувати прийом порівняння, на переконливих прикладах показати відмінність "радянського права" від "буржуазного", а також загальні риси і своєрідність, притаманні праву різних держав соціалістичного табору.

Перед кожним учителем та органами народної освіти загалом держава ставила завдання систематичного накопичення і узагальнення досвіду викладання курсу Конституції СРСР і впровадження кращих методів виховно-освітньої роботи в практику шкіл. Органи народної освіти, фахівці в галузі радянського права і методисти повинні були надавати своєчасну допомогу вчителям Конституції СРСР в підвищенні їх кваліфікації, підготовці навчальних і методичних посібників, науково-популярної літератури для позакласного читання [8].

Міністерство освіти було зобов'язано розробити до 1 січня 1960 р. навчальні програми з Конституції СРСР для всіх типів загальноосвітніх шкіл, протягом 3-5 років збільшити випуск літератури для учнів про суспільний і державний устрій СРСР, методичних посібників для вчителів, наочних посібників із Конституції СРСР.

Перший рік навчання предмета показав, що для ґрунтовного засвоєння тем, запропонованих програмою із Конституції СРСР, недостатньо 17 годин, які передбачалися на їх вивчення в 1958 / 59 навч. р. Через обмеженість часу і відсутність навчальної і методичної літератури вчителі зустрічалися із складними методичними проблемами. Значні труднощі переборювали й учні: література, рекомендована вчителями і призначена раніше для семикласників, була явно непридатною для десятикласників. Але розробка на початку 60-х рр. нового інтегрованого предмета для старшокласників "Основи політичних знань" призвела до включення правознавчого змісту курсу "Конституція СРСР та УРСР" у нову інтегровану програму.

Отже, з уведенням в загальноосвітніх закладах УРСР навчального предмета "Конституція СРСР та УРСР", шкільна суспільствознавча освіта була доповнена правовою складовою. Протягом другої половини 30-х років і до кінця 50-х років цей правознавчий зміст удосконалювався і доповнювався, крім конституційного й адміністративного, знаннями з основ інших галузей права. Але функціонування правознавчого предмета в межах "школи знань" вимагало від учнів лише запам'ятовування правової інформації та усвідомлення ідеологічно-партійних настанов щодо організації, устрою та функціонування радянської держави, її органів влади й управління. Зміст правознавчого спрямування спочатку був виокремлений з інтегрованого змісту суспільствознавства, а на початку 60-х рр. знову інтегрувався складовою у новий курс "Основи політичних знань" (з 1962 р. – "Суспільствознавство").

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Егоров П. Ю. Становление и формирование основных начал административно-правового регулирования и административно-правовой теории в Советской России в 1917-1940 годы (историко-правовое исследование) : автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юр. наук : спец. 12.00.01 "Теория и история права и государства ; история учений о праве и государстве" / П. Ю. Егоров. – Москва, 2005. – 20 с.
2. Пашуканис Е. Б. Избранные произведения по общей теории права и государства / Евгений Брониславович Пашуканис ; [редкол. : С. Н. Братусь, Л. Я. Гинцбург, В. Н. Кудрявцев (отв. ред.), Л. С. Мамут, В. С. Нерсесянц]. – М. : Наука, 1980. – 271 с.
3. Сталин И. В. Сочинения / Иосиф Виссарионович Сталин. – М. : Издательство "Писатель", 1997. – Т. 14. – 373 с.
4. Программы средней школы. Конституция СССР (для VII класса). Дополнительное издание / [под ред. проф. И. П. Трайнина (завед. секцией гос. и права Института права Академии наук СССР)]. – М. : Наркомпрос РСФСР, 1938. – 31 с.
5. Конституція СРСР та УРСР в середній школі. З досвіду викладання в школах Київської області / [відп. ред. І. С. Міщенко]. – К. : Радянська школа, 1951. – 74 с.
6. Боголюбов Л. Н. Школьное обществознание в 30–80-х годах / Леонид Наумович Боголюбов // Обществознание в школе. – 1997. – № 3. – С. 24–32.
7. Программы средней школы на 1959-1960 учебный год. Конституция СРСР. – М. : Учпедгиз, 1959. – 8 с.
8. Образовательно-воспитательное значение курса конституции СССР в десятом классе // Преподавание истории в школе. – 1958. – № 7. – 3 с.

REFERENCES (TRANSLATED & TRANSLITERATED)

1. Egorov P. Yu. Stanovlenie i formirovanie osnovnykh nachal administrativno-pravovogo regulirovaniia i administrativno-pravovoi teorii v sovetskoii Rossii v 1917-1940 gody (istoriko-pravovoe issledovanie) [The Establishment and Formation of Basic Educational Administrative-Legislative Regulation and Administrative Legislative Theory in the Soviet Russia in 1917-1940 Years (the Historical-Legislative Research)] : avtoref. dis. na soiskanie uch. stepeni kand. jur. nauk : spets. 12.00.01 "Teoriia i istoriia prava i gosudarstva ; istoriia uchenii o prave i gosudarstve" / P. Yu. Egorov. – Moskva, 2005. – 20 s.
2. Pashukanis E. B. Izbrannye proizvedeniia po obshchei teorii prava i gosudarstva [Selected Works on the General Theory of Law and State] / Evgenii Bronislavovich Pashukanis ; [redkol. S. N. Bratus', L. Ya. Gintsburg, V. N. Kudriavtsev (otv. red.), L. S. Mamut, V. S. Nersesians]. – M. : Nauka, 1980. – 271 s.
3. Stalin I. V. Sochineniia [Works] / Iosif Vissarionovich Stalin. – M. : Izdatel'stvo "Pisatel", 1997. – T. 14. – 373 s.
4. Programmy srednei shkoly. Konstitutsiia srednei shkoly. Konstitutsiia SSSR (dliia VII klassa). Dopolnitel'noe izdanie [Programmes for the Secondary School. The Constitution of the USSR for the VII Grade] / [pod red. prof. I. P. Trainina (zaved. sektsiei gos. i prava Instituta prava Akademii nauk SSSR)]. – M. : Narkompros RSFSR, 1938. – 31 s.
5. Konstytutsiia SRSR ta URSR v serednii shkoli. Z dosvidu vykladannia v shkolakh Kyiv'skoi oblasti [The Constitution of the USSR and USSR in the Secondary School. From the Experience of Teaching at Schools of the Kyiv Region] / [vidp. red. I. S. Mishchenko]. – K. : Radians'ka shkola, 1951. – 74 s.
6. Bogoliubov L. N. Shkol'noe obshchestvoznaniie v 30-80-kh godakh [School Social Studies in the 30-80 Years] / Leonid Naumovich Bogoliubov // Obshchestvoznaniie v shkole [Social Studies]. – 1997. – № 3. – S. 24–32.
7. Programmy srednei shkoly na 1959-1960 uchebnyi god. Konstytutsiia SRSR [Programmes of the Secondary School for 1959-1960 Academic Year. The Constitution of the USSR]. – M. : Uchpedgiz, 1959. – 8 s.

8. Obrazovatel'no-vospitate'lnoe znachenie kursa konstitutitsii SSSR v desiatom klasse [Educational Meaning of the Course of the Constitution of the USSR in the Tenth Grade] // Prepodavanie istorii v shkole [Teaching History at School]. – № 7. – 1958. – 3 s.

Матеріал надійшов до редакції 13.09. 2013 р.

Арешонков В. Ю. Характеристика содержания предмета "Конституция СССР и УССР" в советской школе (30-50-е гг. XX ст.).

В статье выделены процессы формирования и совершенствования содержания правоведческого предмета "Конституция СССР и УССР" в советской школе. Сделан вывод, что функционирование правоведческого предмета в рамках "школы знаний" требовало от учеников только запоминания правовой информации и осознания идеологично-партийных наставлений касательно организации, устройства и функционирования советского государства, его органов власти и управления. Содержание правоведческого направления вначале было выделено с интегрированного содержания социологоведения, а вначале 60-х гг. опять интегрировалось составляющей в новый курс "Основы политических знаний" (с 1962 г. – "Социологоведение").

Areshonkov V. Yu. The Characteristics of the Content "Constitution of the USSR and the Ukrainian SSR" in the Soviet School (the 30-50 Years of the XX Century).

The article highlights processes of the formation and improvement of the contents of the jurisprudential subject "Constitution of the USSR and the Ukrainian SSR" in the Soviet School. It is concluded that the functioning of the legal subject in the terms "the school of knowledge" has demanded from pupils only memorizing of the legal information and notification of the ideological and political instructions concerning the organization, construction and functioning of the soviet state, its bodies of power and management. The contents of the jurisprudential direction firstly has been singled out from the integrated contents of the social studies, and at the beginning of the 60-th it has integrated into the new course "Bases of Political Knowledge" (from 1962 – "Social Studies").